

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2022

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-22-16)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos

(LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2022

© Straipsnių autoriai, 2022

© Lietuvos istorijos institutas, 2022

ISBN 978-609-8314-18-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8

Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 10

Moterų istorija tarp (Europos) Rytų ir Vakarų, arba vėl kryžkelėje /
Dalia Leinartė . . . 13

The History of Women between (European) East and West, or at a Crossroads
Again / *Dalia Leinartė* . . . 19

VYRAI IR MOTERYS VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Gabrielė Jasiūnienė

Herbas kilmingos XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moters
gyvenime – svarbi identiteto dalis . . . 28

The Coat of Arms in the Life of a Noblewoman in The Seventeenth-Eighteenth Century
Grand Duchy of Lithuania: An Important Part of Identity. *Summary* . . . 45

Aistė Paliašytė

Dailės mecenatystė Radvilų dvare Vetinų laikais: našlės, žmonos ir dukros . . . 46

Patronage of Art at the Radvila Court During the Wettin Period: Widows, Wives and
Daughters. *Summary* . . . 75

Dariusz Rolnik

Codziennosc̄ żon senatorów „nowej kreacji” w czasach stanisławowskich na
kresach wschodnich Rzeczypospolitej – trzy mało znane białogłowy . . . 76

Naujai paskirtų senatorių iš rytinių Respublikos vaivadijų žmonių kasdienybė Stanislovo
Augusto laikais: trys mažai žinomos moterys. *Summary* . . . 95

Lina Balaišytė

Vincento Ignaco Marevičiaus „Abiejų lyčių edukacijos sistema“: apie natūralaus
ugdymo adeptą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje . . . 97

Wincenty Ignacy Marewicz's "A System of Education for Both Sexes": About an Adept of
Natural Education in the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 114

Ewa Kula

Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w
czasach Komisji Edukacji Narodowej . . . 115

Broliai Feliksas ir Martymas Antipai, arba apie Tautinės edukacinės komisijos laikų
mokytojų darbo sunkumus. *Santrauka* . . . 129

PRIVATI ERDVĖ: SANTYKIAI ŠEIMOJE

Violeta Pansevič

XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis . . . 132

Posthumous Property Inventories of the Second Half of the Seventeenth and the Eighteenth Century: A Historical Source on the Daily Life of the Women of Vilnius. *Santrauka* . . . 161

Rita Regina Trimonienė

Sugyvenimas ir meilė. Jokūbo Nagurskio šeimos pavyzdys . . . 163

Concordance and Love. The Case of Jacob Nagórsky's Family. *Summary* . . . 177

Jolita Sarcevičienė

„Nieko negaliu nuveikti be tavo, širdelė, valios...“

Teresės Rachelės Sapiegienės laišakai vyrui Antanui Kazimierui Sapiegai . . . 178

There is nothing I can do without the will of my heart... Teresa's Rachel's Sapiežyna's Letters to her Husband Antoni Kazimierz Sapieha. *Summary* . . . 205

VAIZDAI IR ĮVAIZDŽIAI

Rūta Janonienė

Du vyrai smuklėje . . . 208

Two Men in a Tavern. *Summary* . . . 219

Lijana Birškytė-Klimienė

Šv. Onos – idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdis XVIII a. – XIX a.

pirmosios pusės Lietuvos katalikiškoje dailėje . . . 220

and Grandmother – in Lithuanian Catholic Art of the Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Century. *Summary* . . . 265

Regina Jakubėnas

„Rozprawa Litwy z Polską“. O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę . . . 268

„Lietuvos ir Lenkijos mūšis“ dėl jos šviesybės kunigaikštytės Karolinos Kotrynos Radvilaitės. *Santrauka* . . . 287

VYRAI IR MOTERYS RELIGINĖSE BENDRUOMENĖSE

Vaida Kamuntavičienė

Klauzūros ir neturto problema Kauno bernardinių vienuolyne . . . 290

The Issue of Enclosure and Poverty in the Convent of Bernardines in Kaunas. *Summary* . . . 307

Andrea Mariani

W stanie wdowim synogarliczym nieobrażonym krokiem postępowała. Jezuici w kręgu wdów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów XVII i XVIII wieku . . . 308
Būdama vargšė našlė, ji žengė nuolankiai. Jėzuitai ir našlės Abiejų Tautų Respublikoje XVII–XVIII amžiuje. *Santrauka* . . . 336

Karolis Tumelis

Viešas reikalas? Bylos dėl impotencijos XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaitijos katalikų konsistorijose . . . 337
A Matter of Public Concern? Impotence-Related Cases in the Catholic Consistories of Vilnius and Samogitia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Summary* . . . 356

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir komentarus parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 484 [1] p.; 27 cm + 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). ISBN 978-609-8183-90-0
Darius Vilimas . . . 360

Łukasz Wróbel. *Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku.* Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2022. – 402 p. ISBN 978-83-231-4607-0
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė . . . 362

Asmenvardžių rodyklė . . . 366

Vietovardžių rodyklė . . . 380

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir komentarus parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 484 [1] p.; 27 cm + 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). ISBN 978-609-8183-90-0

Malonų skaitytoją pasiekė nauja XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltinių publikacija – Lietuvos istorijos instituto išleista pirmoji Lietuvos didikio Antano Kazimiero Sapiegos (1689–1739) dienoraščio dalis. Nuo 1722 m. iki 1733 m. A. K. Sapiegos kasdien rašyti užrašai vadinami „politinės veiklos dienoraščiais“. Tai dvi solidžios, oda įrištos rankraštinės knygos, saugomos Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Dienoraščio autorius buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininko Jurgio Stanislovo Sapiegos ir Izabelės Elenos Palubinskytės sūnus. Jo seneliai buvo ne mažiau garsūs: tai Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Sapiega (1637–1720) ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalas Aleksandras Hilaris Polubinskis (1626–1679). Nors dienoraščio autoriaus protėviai užėmė aukštas pareigas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdžios hierarchijoje, paties Antano Kazimiero politinė karjera nesusklostė. A. K. Sapiega mokėsi Prancūzijoje (1705–1708) ir Prūsijoje (1709–1713). Jaunystėje, Šiaurės karo metais, parėmęs Stanislavą Leščinskį, gavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininko pareigas (1706–1709), tačiau vėliau jų neteko. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didikio kunigaikščio Augusto II amnestuotas 1713 m. pavasarį grįžo į tėvynę, po kelių mėnesių gavo Merkinės seniūniją, kurią jam perleido senelis. Ir vėliau tėvas su seneliu Antanui Kazimierui perleisdavo valdas. Į jo rankas perėjo Leipūnai (Lieponys), Bychavas, Horkai, Lojovas, Zelva, Derečinas. Tik gyvenimo pabaigoje A. K. Sapiega gavo Trakų kašteliono pareigas, tačiau dėl įsisenėjusios podagros pasižymėti šiame poste jau nespėjo.

Negavęs svarbesnių valstybinių pareigų, dienoraščio autorius užsiėmė valdų administravimu. 1720 m., mirus motinai, jis paveldėjo nemažą turtą, bet motinos valdų perėmimas užtruko. Iš tėvo ir senelio perėmė daugiausia skolas. Teko atidžiai tvarkyti savo turtą. Be pajamų, gaunamų iš nuomos, dar administravo vandens muitą Merkinėje, pardavinėjo mišką, grūdus ir jaučius, savo valdose statė karčiamas, malūnus, kasė tvenkinius ir kt. 1717 ar 1719 m. Antanas Kazimieras vedė Teresę Vyhovskytę (1694–1739), su kuria vaikų nesušilaukė. Antano Kazimiero sutuoktinė buvo Minsko kašteliono Danieliaus Vyhovskio ir Teresės Druckos-Sokolinskos dukra, Darsūniškio seniūno Karolio Oginskio (1690–1716) našlė. Su pirmuoju vyru ji jau turėjo sūnų ir dukterį.

Egodokumentai, pirmuoju asmeniu parašyti istorijos šaltiniai, jau kuris laikas tapo atidžių istorikų tyrimo lauku. Šį lauką reikšmingai papildė Jolitos Sarcevičienės tyrimai. Mokslininkės publikuotą A. K. Sapiegos dienoraštį galima pavadinti *didiko kasdienybės užrašais*. Tai dalykinio pobūdžio knyga, iš esmės – autoriaus

ūkinių išlaidų, asmeninių išvykų ir politinės veiklos konspektas. Jame nėra kokių nors ypatingų atviravimų arba asmeninės savianalizės elementų, nes to laikotarpio dienoraščiuose to dar beveik nepasitaikydavo.

Visada svarbi dienoraščių autoriaus intencija. Labai dažnai jo adresatu yra rašovo vaikai, anūkai ar kiti artimieji, visi ainiai, kurie norėtų pasimokyti iš jo klaidų ar laimėjimų. Kadangi A. K. Sapiega savų vaikų neturėjo, rašydamas dienoraštį jis tiesiogiai tokios intencijos, regis, neturėjo. Tačiau negalima šio dienoraščio vadinti vien tik ūkinės ar politinės veiklos registru. Pro sausą autoriaus pasakojimą dažnai prasiskverbia ir asmeniniai išgyvenimai, spalvinga XVIII a. 3–4-ojo dešimtmečių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, išbridusios iš ilgo niokojančių karų ir vidinės suirutės laikotarpio, kasdienybė. Kaip tik šis didiko ūkinio ir politinio gyvenimo aspektas įdomiausias nūdienos istorikui.

A. K. Sapiegos dienoraščio publikacija turi visus šiuolaikiniam mokslo darbui būtinus elementus: solidų dalykinį įvadą, išsamius komentarus, asmenvardžių ir geografinę rodykles. Dalykiniuose komentaruose pateikta informacija praplečia ir papildo šaltinio pasakojimą, daro knygą įdomią ir vertingą ne tik konkrečios asmenybės, Sapiegų giminės ar epochos tyrėjams, bet ir plačiam skaitytojų ratui, besidominčiam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir jos visuomenės kasdienybės istorija. Atidesnio skaitytojo dėmesį patrauks ir knygos pabaigoje pridėtas kompaktinis diskas su suskaitmenintu rankraščio originalu. Dienoraščio originalas leis sutikrinti lietuviškąjį tekstą su originalu. O mums belieka nekantriai laukti antrojo šio dienoraščio tomo publikacijos.

Darius Vilimas

Lietuvos istorijos institutas